

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİNİN PRESEDENT TƏCRÜBƏSİNİN VƏRƏSƏLİK MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ YERİ

**Qafarova Xanımana Rüstəm qızı,
Bakı Dövlət Universiteti “Beynəlxalq
xüsusi hüquq və Avropa hüququ” ka-
fedrasının dissertantı.**

e-mail: xanim84.84@mail.ru;
mobil telefon: +994 50 310 89 19

Məqalədə müəllif tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin vərəsəlik münasibətləri sahəsindəki presedent hüququna dair məsələ təhlil edilir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və ona əlavə olan Protokollarda dolayısı və ya birbaşa formada özündə vərəsəlik hüququnu təsbit edən maddələr nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: presedent hüququ, mülkiyyət hüququ, vəsiyyətnamə, vərəsələr.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və bu konvensiyaya əlavə edilmiş protokollar insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında qəbul edilmiş sənədlərdən fərqli xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, sözügedən Konvensiya özündə üzv dövlətlərin ərazisində mövcud olan müdafiə mexanizmindən əlavə bir müdafiə mexanizmi nəzərdə tutur. Konvensiyanı fərqləndirən özəlliyi sənədlə müdafiəsi nəzərdə tutulan hüquqların müdafiə mexanizmini özündə ehtiva etməsidir. Yəni fiziki şəxslər Konvensiya ilə qorunan hüquqlarının pozulması ilə bağlı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (AİHM) müraciət etmək hüququ əldə etmiş olurlar.

Beynəlxalq vərəsəlik münasibətlərinin və ya ümumiyyətlə vərəsəlik münasibətlərinin müdafiəsi AİHM tərəfindən hansı formada həyata keçirilir? Bildiyimiz kimi, AİHM-ə şikayətlər Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında və həmin konvensiyaya əlavə olan 1,4,6,7 sayılı Protokollarda nəzərdə tutulan hüquqlardan ola bilər. Adlarını çəkdiyimiz sənədlərdə isə vərəsəlik hüququ nəzərdə tutulmamışdır. AİHM qəbul etmiş olduğu müxtəlif səpkidə olan qərarları nəzərdən keçirdikdə belə bir nəticə çıxır

ki, məhkəmə vərəsəlik, miras hüququnu birbaşa deyil, dolay yoldan digər hüquqların müdafiəsini həyata keçirməklə etmiş olur. Bildiyimiz kimi vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququnun törəmə bir növüdür. Elə AİHM-in vərəsəlik hüququnun müdafiəsində əsas götürdüyü maddələrdən biri də məhz mülkiyyət hüququnun müdafiəsi ilə bağlıdır. Belə ki məhkəmə praktikasını araşdırdığımızda onun Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsini yəni mülkiyyət hüququnun müdafiəsi hüququnu rəhbər tutaraq vərəsəlik hüququnu müdafiəsini həyata keçirir. Məhkəmə vərəsəlik hüququnu müdafiəsini həyata keçirərkən rəhbər tutduğu digər maddələr Konvensiyanın 8 (şəxsi ailə həyatına hörmət) və 14-cü (ayrı seçkiliyin qadağan olunması) [6] maddələrdir.

Qeyd etdiyimiz maddələri əsas götürərək AİHM-in vərəsəlik hüququnun qorunması

sferasında qəbul etmiş olduğu qərarları müxtəlif cür qruplaşdırıla bilər. Birinci qrup məhkəmə qərarlarına qeyri-rəsmi nikah və ya zina nəticəsində dünyaya gələn uşaqların vərəsəlik hüququnun müdafiəsini göstərə bilər.

AİHM-in bu istiqamətdə olan qərarları sırasında Marckx Belçikaya qarşı (13.06.1979, № 6833/74), İnza Avstriyaya qarşı (28.10.1979, № 8695/79), Mazurek Fransaya qarşı (01.02.2000, № 34406/97), Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı (3.10.2000, № 28369/95), Pla və Puncernau Andorraya qarşı (13.07.2004, № 69498/01), Brauer Almaniyaya qarşı (28.05.2009, № 3545/04) qərarını göstərə bilər. Qeyd olunan məhkəmə işlərində, mahiyyət etibarilə, fərqlər mövcud olsa da, onları birləşdirən oxşarlıq hər birində qeyri-rəsmi nikah və bu birgə yaşayışdan dünyaya gələn uşaqların vərəsəlik hüququdur. Məhkəmə qərarları ümumilikdə üç maddə əsasında, Konvensiyanın 8 və 14 maddələrinin və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi əsasında qəbul edilmişdir. Lakin işin hallarına uyğun olaraq qeyd etdiyimiz məhkəmə işlərinin bir qisminə 8 və 14 maddələri, digər qisminə Protokolun 1-ci maddəsi və Konvensiyanın 14 maddəsi əsas götürülərək məhkəmə qərar qəbul etmişdir.

Mazurek Fransaya qarşı məhkəmə işini digərlərindən fərqləndirən xüsusiyyət burada bir rəsmi, digər qeyri rəsmi nikahdan doğulmuş iki uşağın analarının mirasından pay alması ilə bağlıdır. Belə ki, həmin dövrdə mövcud olan qanunvericiliyə əsasən qeyri rəsmi nikahdan doğulmuş uşaqlar digərlərinə münasibətdə mirasdan iki dəfə az pay almaq hüququna malik idilər. Məhz buna görə id-

diaçı AİHM-ə iddia ərizəsi ilə müraciət edir. Məhkəmə qərarında konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birlikdə 1 sayılı Protokolun 1-maddəsinin də pozulduğu nəticəsinə gəlmişdir. Qeyd etmişdir ki, nikahdankənar doğulmuş uşaqlar özlərindən asılı olmayan səbəblərdən dolayı cəzalandırıla bilməz. Nikahdankənar olduğu üçün onun mülkdən az pay alması onun bir mənada cəzalandırılması deməkdir. Bu isə, yolverilməzdir (bənd 54-55) [8].

Brauer Almaniyaya qarşı və Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı hər iki məhkəmə işində uşaqlar nikahdankənar doğulduğu üçün atalarının vərəsəsi qisminə çıxış edə bilmirlər. Brauer Almaniyaya qarşı məhkəmə işində uşaq doğulduqdan bir müddət sonra atası tərəfində rəsmi olaraq qəbul edilir. Lakin, Almaniyada mövcud olan 1969-cu il “Nikahdankənar doğulmuş uşaqların hüquqi statusu” haqqında Qanununa əsasən, 1949-cu ilə qədər doğulmuş uşaqlara münasibətdə qeyri-rəsmi nikahdankənar doğulmuş uşaq statusu qüvvədə qalır [12]. Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı məhkəmə işində isə ata uşağı rəsmi olaraq qəbul etmədən öldüyü üçün qanuni vərəsə qisminə çıxış edə bilmir. Lakin bir müddətdən sonra uşaq rəsmi olaraq tanınsa da, məhkəmə qərarının geriyə qüvvəsi olmadığı üçün o yenə də atasının vərəsəsi kimi çıxış edə bilmir. AİHM-ə konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulması ilə bağlı müraciət edilmişdir. Lakin məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığına, uşaq və atanın ailəsi arasında münasibətin yaranmamasının dövlətin müdaxiləsi nəticəsində baş vermədiyini əsaslandırılmışdır. Bunun əksinə, konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozulduğunu nikahdankənar doğulmuş uşaqla rəsmi nikahdan do-

ğulmuş uşaq arasında ayrı seçkilik qoyulduğu qərarını vermişdir (bənd 26-28) [11]. Qərarda, eyni zamanda, məhkəmə bildirir ki, 8-ci maddə vərəsəlik hüququnun müdafiəsinə təminat vermir. Lakin vərəsəlik hüququ ailə birliyi ilə bağlı olduğu üçün məhkəmə yaxın qohumlar arasındakı vərəsəlik münasibətinin bir mənada 8-ci maddə ilə bağlı olduğunu qeyd edir (bənd 35). Məhkəmə eyni məzmununda qərarı Brauer Almaniyaya qarşı işində də qəbul etmişdir. Belə ki, qərarda qeyd olunur ki nikahdankənar uşaqlara göstərilən ayrı seçkiliyə hər hansı əsasın məhkəmə tərəfindən qəbul edilməsi yol verilməzdir. Məhkəmə konvensiyanın 114-cü maddəsinin pozulmuş olduğu qərarını vermişdir [12]. Qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarları ilə yanaşı Haas Niderlanda qarşı (13.01.2004, № 36983/97) məhkəmə qərarını göstərə bilərik ki, digərlərindən fərqli olaraq, burada məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığı qərarına gəlir. Eyni zamanda, bu səpkidə olan məsələlərdə vərəsəlik hüququnun hər zaman 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşmədiyini müəyyən edir. Bu məhkəmə işinin də predmeti nikahdankənar doğulan uşaqların vərəsəlik hüququ və atalıq tanınmamasıdır. İddiaçı AİHM-nə 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüququnun pozulduğu və nikahdankənar doğulan uşaq olduğu üçün atasının mirasından pay ala bilmədiyini qeyd etmişdir (bənd 27-28) [11]. Lakin məhkəmə qərarda qeyd edir ki, hazırki məhkəmə işi 8-ci maddənin əhatə dairəsinə daxil deyildir. Belə ki, iddiaçı məhkəmədən qeyri-rəsmi nikahdan doğulmuş uşaq kimi tanınmasını mirasdan pay bölgüsünü almaq üçün tələb edir. Lakin konvensiyanın 8-ci maddəsi vərəsəlik hüququnun

tanınması üçün şəxsin miras qoyan şəxsin vərəsəsi kimi rəsmi surətdə tanınmasını tələb etmir. Eyni zamanda, məhkəmə yuxarıda adını çəkdiyimiz Marckx Belçikaya qarşı işinə istinad edərək qeyd edir ki, vəsiyyətnamə olmadan ailə üzvləri arasında vərəsəlik münasibətlərinin olması üçün sıx ailə bağları olmalıdır. Qeyri-mütəmadi olan əlaqə, münasibət ailə sayılmağa əsas vermir (bənd 43).

Konvensiyanın qeyd edilən maddələrində 8-ci maddə, bildiyimiz kimi, şəxsi həyata, ailə həyatına hörmət edilməsi hüququnu nəzərdə tutur. Bu maddənin altında ailə birliyi deyilən zaman rəsmi nikah, qeyri-rəsmi nikah, dini nikah, ənənəvi və ya qeyri-ənənvi nikahların nəzərdə tutulduğunun şahidi olur. Vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququ və ailə hüququ ilə bir-birinə bağlanan bir hüquq münasibətidir. Yəni vərəsəlik münasibətini tərkib elementləri miras qoyan şəxs, miras əmlak və vərəsələrdir. Qanuni vərəsələr isə bildiyimiz kimi ailə üzvləridir. Burdan belə nəticə çıxır ki, ailə dediyimiz zaman yalnız mənəvi əlaqələr deyil vərəsəlik kimi mülkiyyətlə bağlı münasibətlər də əsas hesab edilir. Məhz bu baxımdan, AİHM vərəsəlik hüququnun müdafiə edilməsinin müdafiəsinə həyata keçirən zaman əsas tutduğu hüquqlardan biri ailə həyatına hörmət edilməsidir. Bunun bariz nümunələri kimi yuxarıda qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarlarını göstərə bilərik.

Digər maraqlı məhkəmə presedenti kimi AİHM-in Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı (02.11.2010, 3976/05) məhkəmə qərarı ilə Karner Avstriyaya qarşı (24.07.2003, № 40016/98) məhkəmə qərarını göstərə bilərik. Hər iki məhkəmə qərarının predmeti qeyri-

rəsmi birgə yaşayışdır. Lakin ortaq predmetin birgə yaşayış olmasına baxmayaraq mahiyyət etibarı ilə bir-birindən fərqli cəhətlərə məlikdirlər. İlk olaraq Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı işinin mahiyyəti haqqında qısa olaraq deyə bilərik ki, xanım 26 il boyunca dini nikah adı altında vətəndaş nikahında yaşamışdır. Bu nikahdan onların 6 övladı olmuşdur. Uşaqlardan beşi rəsmi olaraq qeydiyyatata atalarının soyadı ilə alınmış, bunun əksinə sonuncu uşaq anasının soyadı ilə qeydiyyatata alınmışdır. Şərifə Yiğit iddia ərizəsində onun və sonuncu övladı Əminənin həyat yoldaşının pensiya təminatı və tibbi sığorta hüququndan məhz dini nikahda olduğu üçün yararlanma bilmədiyini, bunun isə konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozduğunu vurğulayır (bənd 9-17) [8]. Digər qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarı Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə presedentidir. İddianın əsasını həmcinslərin birgə yaşadıkları mənzilin kirayə müqaviləsinin ev sahibi tərəfindən xitam etdirilməsi təşkil edir. Belə ki, Avstriya Ali Məhkəməsi “İcarə haqqında” Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən, mülkiyyətçinin iddiasını təmin edərək ailə anlayışının homoseksualların birgə yaşayışını özündə ehtiva etmədiyinin və bu baxımdan, onun ölmüş şəxsin partnyoru olaraq həmin kirayə müqaviləsinə vərəsəlik hüququ əldə etmədiyini qeyd etmişdir. İddiaçı onun konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrində nəzərdə tutulan hüququnun pozulduğunu qeyd etmişdir. Lakin 2000-ci ildə iddiaçı dünyasını dəyişmişdir (bənd 9-17) [16]. Qeyd etdiyimiz kimi, hər iki məsələ özündə qeyri-rəsmi birgə yaşayışı təzahür etdirir. Burada önəmli olan əsas məsələ onların vətəndaş və ya dini nikahda olan tərəfdaşlarının

vərəsəsi sayılıb-sayılmamasıdır. Lakin, maraqlı məqam ondadır ki, tərəfin vərəsəlik hüququnu qəbul etmədən öncə onun vərəsə kimi tanınıb-tanınmamasını aydınlaşdırmaq lazımdır. Artıq bu zaman ilkin kollizion məsələ kimi həm dini nikahın, həm homoseksualların birgə yaşayışının rəsmi nikah kimi tanınıb-tanınmaması məsələsini həll etmək gərəklidir. İlk öncə, dini nikahla bağlı məsələdə uzun müddət nikahlarını rəsmiləşdirmədən ailə adı altında birlikdə yaşamışlar. Bu zaman sual yaranır: bu nikahın hər hansı hüquqi əsası varmı? Məhkəmə işi Türkiyə qanunvericiliyi ilə bağlı olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin (AR AM) 1.5 maddəsinə əsasən də, dini nikahların heç bir hüquqi əsası yoxdur [3]. Deməli, bu nikahlar özündə heç bir hüquqi nəticə yaratmır. Elə AİHM qərarı da məhz bu istiqamətdə olmuşdur. Belə ki, məhkəmə tərəflərin uzun müddət bir yerdə yaşadığını, lakin buna baxmayaraq nikahın rəsmiləşdirilməsinə ehtiyac duymadıklarını bildirmişdir. Eyni zamanda, qərarında qeyd olunur ki, rəsmi nikahların əsas hesab olunduğu bir dövlətin, dini nikahların tanınması üçün xüsusi rejim yaratmaq vəzifəsi yoxdur. Məhz bu baxımdan, AİHM iddianı təmin etmir. Münasibəti tənzimləyən qanunvericilik normasına əsasən, iddiaçı ölmüş şəxsin vərəsəsi hesab edilmir. Yekunda konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrinin pozulmadığı qərarını verərək iddianı təmin etməmişdir (bənd 102-103) [17]. Maraqlı nüans yuxarıda haqqında danışdığımız Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə işindədir. Belə ki, işin ümumi məzmunu haqqında ümumi məlumat verdik və qeyd etdik ki, iddiaçı AİHM-də iddia qaldırıqdan

sonra dünyasını dəyişmişdir. İddiəçinin öl-məsinə baxmayaraq məhkəmə bu məsələnin insan hüquqlarının müdafiəsi baxımından önəmli bir məsələ olduğu, məhz bu baxımdan işin yekunlaşdırılması qərarına gəlmişdir. Yekunda məhkəmə qərarında bildirir ki, dövlət “İcarə haqqında” Qanununun 14-cü maddəsinin düzgün olmadan, məhdud çərçivədə tövsif etmişdir. Məhz bu baxımdan, konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrinin pozulduğu qərarını qəbul etmişdir. Hər iki məsələ qeyri-rəsmi nikahda və ya vətəndaş nikahında olan şəxslərin tərəfdaşının vəərəəsi qismində iştirak edib-etməməsi ilə bağlıdır. Həmcinslərin birgə yaşayış faktını nəzərə almasaq hər iki şəxsin iddiası vəərəə qismində tanınb-tanınmamaqla bağlı məsələdir. Bu zaman belə bir sual yaranır: məhkəmənin hər iki məhkəmə işi ilə verdiyi qərar diskriminasiyaya yol vermək deyilmi? Çünki birgə yaşayışların heç biri hüquqi olaraqdan rəsmiləşdirilməmişdir. Bəs, onda bu münasibətləri fərqləndirən cəhət nədir? Hansı səbəblə dini, yəni islam qaydalarına uyğun olaraqdan münasibətlərini əsaslandırın şəxslər bir-birinin vəərəəsi qismində çıxış edə bilmədiyi halda homoseksualların birgə yaşayışındakı tərəfdaşları bir-birinin vəərəəsi qismində çıxış edə bilər. Fikrimizcə, bu elə öz-özlüyündə ayrı-seçkiliyə, diskriminasiyaya yol verilmənin özüdür. Başqa istiqamətdən yanaşsaq, daha doğrusu, AİHM-in hər iki qərarını əsaslandırmağa çalışsaq, düşünürük ki, bunu yalnız bir formada əsaslandırma bilərik. Yəni Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı işində həmin tərəflərin birgə yaşayışını rəsmiləşdirmək üçün dövlətin qanunvericiliyində müvafiq norma mövcud olduğu halda, Karner Avstri-

yaya qarşı məhkəmə işində isə həmcinslərin münasibətini tənzimləmək üçün qanunvericilikdə müvafiq normanın olmaması həmin münasibəti rəsmiləşdirməyə imkan verməmiş bu isə həmin tərəflərin ailə adı altında birgə yaşayışını rəsmiləşdirmək hüququnun müəyyən mənada məhdudlaşdırılması deməkdir. Şərifə Yiğit məhkəmə presedentinə AR qanunvericiliyinin yanaşmasını bildirdiyimiz kimi düşünürük ki Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə işini də milli qanunvericiliyimiz baxımından, araşdırmaq maraqlı olardı. Dedik ki, vəərəəlik hüququ tanınmazdan öncə vəərəə kimi tanınb-tanınmamaq məsələsi həll olunmalıdır. Yəni ilkin kollizion məsələ kimi həmin birgə yaşayışın tanınb-tanınması məsələsi ilk öncə həll edilməlidir. Tutaq ki, AR məhkəməsinə bu məzmununda bir məhkəmə işi daxil olmuşdur. Deyək ki, AR vətəndaşı həmcinslərin nikahının rəsmiləşdirilməsinə yol verən başqa dövlətin ərazisində və başqa dövlətin vətəndaşı ilə münasibətini rəsmiləşdirilmiş, daha sonradan ölüm faktı baş vermiş və nəticədə vəərəəliklə bağlı məsələ yaranmışdır. Bu zaman AR məhkəmələri ilk öncə nə etməlidir? İlk növbədə, həmin münasibətin dövlətimiz tərəfindən tanınb-tanınmaması məsələsi aydınlaşdırılmalıdır. Lakin qanunvericiliyimizdə bununla bağlı konkret norma yoxdur. Belə ki, yalnız AR AM 2.3-cü maddəsində kişi və qadın ifadələrindən istifadə edilərək, qeyd olunmuşdur ki, nikah kişi və qadın arasında olan birlikdir [3]. Bunun əksinə olaraq, Konstitusiyamızda kişi və qadın yerinə ər və arvad ifadələrindən istifadə olunmuşdur. Bununla yanaşı, AR AM-in 148-ci maddəsinə də nəzər salaq. Həmin maddədə qeyd olunur ki, həm döv-

lətimizin vətəndaşları, həm vətəndaşlarımız ilə əcnəbilər arasında xarici dövlətin ərazi-sində, həmin dövlətin qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun bağlanmış və AR AM-in 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallardan hər hansı biri olmadıqda tanınır. AR AM-in 12-ci maddəsində isə nikahın kişi və qadın arasında bağlanması ilə bağlı hər hansı bir müddəə nəzərdə tutulmamışdır [3]. Yəni belə bir nəticə meydana gəlir ki, həmin nikah münasibəti AR məhkəmələri tərəfindən tanınır. Həmcinslərin nikahının tanınmasını yalnız AR AM-in 157-ci maddəsi ilə əsaslandırmağımız mümkün olardı. Belə ki, həmin maddədə qeyd olunur ki, xarici dövlətlərin AR-in hüquq qaydasına zidd olan normaları dövlətimiz tərəfindən qəbul edilmir [3]. Yəni hüquq qaydamıza, ümumi qaydamıza zidd olan normaların tətbiqi yolverilməzdir. Lakin, məcəlləmizin bu maddəsinin etibarlığını AR BXH haqqında Qanununun 4-cü maddəsi şübhə altına qoyur. Belə ki, Qanunun həmin maddəsində xarici hüququn tətbiqinin məhdudlaşdırılması yalnız konstitusiyamıza və referendumla qəbul olunmuş aktlarımıza zidd olarsa məhdudlaşdırıla bilər [10]. Bu araşdırmanın nəticəsi olaraq qeyd edə bilərik ki, qanunvericiliyimizdə bu məsələ ilə bağlı boşluqlar mövcuddur. Bu məsələnin həlli müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Yəni hakim ilk öncə ənənvi qayda yəni müvafiq qanunun müvafiq norması əsasında münasibəti tənzim etməli, işlə bağlı yekun qərar qəbul etməlidir. Ənənəvi qaydanın həyata keçirilməsi mümkün olmadığı halda məhkəmə qanunun və hüququn analogiyasına müraciət edir. Yəni hakim münasibətlə bağlı analogi normalara müraciət edir. Bu hal möv-

cud olmadıqda isə, nəhayət, hakimlər məhkəmə qərarlarına, məhkəmə təcrübəsinə istinad etməlidirlər. Hazırkı məsələ ilə bağlı qanunvericiliyimizdə analogi normanın mövcud olmadığı nəzərə alsaq, düşünürük ki, AİHM presedent hüququna müraciət olunması məqsədmüvafiq olardı. AİHM presedent hüququna, qərarlarına hakimlərin qərarlarında istinad edə bilməsi ilə bağlı “Məhkəmə qətnaməsi haqqında” AR Ali Məhkəməsinin 24 noyabr 2005-ci il tarixili Plenumun Qərarını və AR-də məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “AR-nın bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” AR Prezidentinin Fərmanını [14] göstərə bilərik. Belə ki, həmin qərarın 2.2 maddəsində qeyd olunur ki, hüquqda boşluq olduqda məhkəmə oxşar normaları tətbiq edə bilər. Belə normalar olmadıqda isə AİHM təcrübəsinə və presedent hüququna istinad edərək qətnamə qəbul edə bilərlər [9]. Fikrimizcə, AİHM-in təcrübəsi “şərh presedenti” olaraq qəbul edilməli, hər hansı yaranan münasibətlə bağlı müvafiq norma olmadığı zaman onun presedent hüququna ikinci dərəcəli mənbə kimi istinad edilməlidir. Yəni AİHM-in qərarları mənbə olaraq qəbul edilməlidir.

AİHM-in təcrübəsində deyə bilərik ki, dünyada maraq doğuran qərarlardan biri Molla Salih Yunanıstana qarşı (19.12.2018, 20452/14; 18.06.2020 ədalətli kompensasiya haqqında) qərarıdır [8]. Bu məhkəmə işini bu qədər önəmli və əhəmiyyətli edən nədir? Molla Salih işində dünyəvi hüquq sistemi ilə islam hüququnun normaları qarşı-qarşıya gəlir. Yəni dünyəvi hüquq sisteminə uyğun olaraq həyata keçirilmiş hüquqi bir akt islam

hüququnun normalarına görə etibarsız sayılır. Digər bir maraqlı məsələ isə beynəlxalq hüququn prinsiplərindən olan şəxsin iradə azadlığı prinsipinin gözdən çıxarılmasıdır və sonda digər maraqlı bir məqam vəsiyyətnamənin mülkiyyətdən istifadə edə bilmənin bir forması kimi 1 sayılı Protokolun 1 maddəsinin tənzim etmə dairəsinə aid olduğudur. Məhkəmə işi haqqında qısa məlumat versək Yunanıstanın Trakya ərazisində yaşayan türk kökənli müsəlman yunan vətəndaşının Yunanıstan Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – YMM) qaydalarına uyğun olaraq notarial qaydada vəsiyyətnamə tərtib edərək bütün daşınar və daşınmaz miras əmlakını arvadına vəsiyyət edir. 2008-ci ildən şəxs dünyasını dəyişir. Prosedur qaydalara uyğun olaraq mərhumun arvadı həmin ildə birinci instansiya məhkəməsinə müraciət edərək ölmüş şəxslə yaxın qohumluq münasibəti sübut edərək 2010-cu ildə rəsmi olaraq mirası qəbul edir. Lakin, 2009-cu ildə mərhumun iki bacısı Apelyasiya məhkəməsinə müraciət edərək onların və ölmüş qardaşlarının islam dinin təmsilçiləri olduqları və onların vərəsəlik münasibətləri mülki qanunvericilik yox, islam normaları ilə tənzim edilməli olduğunu bildirdilər. Şikayətdə qeyd edilmişdir ki, islam vərəsəlik münasibətlərində isə vəsiyyətnamə əsas hesab edilmədən qanun üzrə vərəsəliklə münasibətlər nizama salınmalıdır. Onlar, eyni zamanda, şikayətlərində qeyd etmişlər ki, müsəlmanlara münasibətdə 1923-cü Lozan müqaviləsinin 42 və 45-ci maddələrində nəzərdə tutulduğu kimi islam hüququ tətbiq olunmalı və vəsiyyətnamə etibarsız hesab olunmalıdır. Lakin Apelyasiya məhkəməsi bacıların iddiasını təmin etmir

və beynəlxalq müqavilənin şəxslərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün nəzərdə tutulan bir sənəd olduğunu qeyd edir. Apelyasiya məhkəməsinin əksinə Kasasiya məhkəməsi bacıların iddiasını təmin edir. Belə ki, hakim qərar verir ki bəli vəsiyyəti tərtib edən şəxs müsəlman idi. Həm Afina, həm Lozan sazişlərindən nəzərdə tutulan normalara əsasən onlara islam hüququ tətbiq olunmalı, vərəsəlik məsələləri məhkəmədə yox müftilər tərəfindən tənzimlənməlidir (bənd 9-18). İşdə maraqlı olan bir digər maraqlı məsələ vəsiyyət edilən daşınmaz miras əmlakın yalnız Yunanıstanda deyil, eyni zamanda Türkiyə ərazisində də yerləşməsidir. Kasasiya məhkəməsinin qərarı birinci instansiya məhkəməsinin qərarını qüvvədən salır. Mərhumun arvadı sonuncu məhkəmə qərarına əsasən miras əmlakının üç hissəsini itirir. Mirasdan sadəcə bir hissə ona, digər hissələr isə bacı və digər qohuma çatır. Yunanıstan məhkəməsinin qərarından sonra şəxsin bacılar 2011-ci ildə Türkiyə məhkəmələrinə vəsiyyətin Türkiyə qanunvericiliyinə uyğun tərtib edilmədiyinə görə etibarsız hesab edilməsi ilə bağlı iddia qaldırırlar. Lakin Türkiyə birinci instansiya Bakırköy məhkəməsi iddianı təmin etmir. Belə ki Türkiyə məhkəməsi Türkiyənin Beynəlxalq xüsusi hüququna əsasən Yunanıstanın Kasasiya məhkəməsinin qərarını tanıyır və məsələyə yenidən baxmağa ehtiyac görmədiyini bildirir (bənd 16). Hər iki tərəf birinci instansiyanın qərarından İstanbul Apelyasiya məhkəməsinə şikayət verir. Məhkəmə işi davam edir.

Nəhayət, Yunanıstan Kasasiya məhkəməsinin qərarından miras qoyan şəxsin arvadı AİHM-nə şikayət edir. AİHM qadının şika-

yətini konvensiyanın 14-cü maddəsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə əsaslandırır. AİHM xüsusi ilə vurğulayır ki, miras qoyan şəxsin və ya vəsiyyətnamə üzrə vərəsə olan xanımın vəziyyəti dini bir qrupa mənsub olması səbəbindən ağırlaşdırılmışdır. Məhkəmə işində maraqlı nüanslardan biri də AİHM-in Türkiyədə olan daşınmaz mirasla bağlı məsələyə heç bir halda toxunmamaasıdır. Baxmayaraq ki, ölmüş şəxsin vəsiyyətində bütövlükdə daşınar və daşınmazlar vəsiyyət edilmişdir. Məhz bu baxımdan məhkəmənin bu işlə bağlı qərarına yanaşmalar bir mənalı deyildir. Bəzi fikirlərə görə həmin məhkəmə qərarı özündə bir çox problemlərin həllini gətirmədi. Nəhayət, AİHM hazırkı məsələdə konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə bəirləkdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozulduğu qərarını vermişdir (bənd 162). Qeyd etdiyimiz kimi, AİHM bu işlə bağlı əsas və əlavə qəbul etmiş olduğu qərarların heç birində Türkiyədə olan mirasla bağlı heç bir məsələyə toxunmamışdır. Düşünürük ki, bunun yalnız açıqlaması onun daşınmaz əmlak olduğu, eyni zamanda, başqa dövlətin ərazisində olduğu, başqa dövlətin hüququna tabe olduğu ola bilər. Yəni belə nəticə çıxır ki, Türkiyədə yerləşən əmlak başqa bir məhkəmə mübahisəsinin predmeti çevrilə bilər. Türkiyə və Yunanıstandan olan mirsa məsələsindən önəmli məsələ düşünürük ki, vəsiyyətnamənin etibarsızlığı məsələsidir. Belə ki, yunan vətəndaşı olan bir şəxsin mülki qanunvericiliyin tələblərinə uyğun hazırlamış olduğu əqdin etibarsız sayılması nə qədər düzgün hesab oluna bilər? Yəni şəxsin müsəlman olması onun mülki qanunvericilikdən istifadəsini məhdudlaşdırırmı? Yunanıstan

Konstitusiyasının 4-cü maddəsində qeyd olunur ki, yunan vətəndaşları qanun qarşısında bərabərdir[15]. Lakin Kasasiya məhkəməsinin qərarı bunun əksini özündə ehtiva edir. Digər bir əsas kimi kasasiya məhkəməsi “İslam dini şəxslərinə aid olan 24 dekabr 1990-cı il tarixli qanunvericilik aktının ratifikasiyası haqqında” 1920/1991-ci il Qanunun 5.2 maddəsini göstərir. Həmin qanunun qeyd olunan maddəsində konkret olaraq göstərilir: “Müftilər öz səlahiyyətlərini müsəlman yunan vətəndaşlarının nikah, boşanma, himayə, qəyyumluq, islam hüququna uyğun vəsiyyətnamə və qanun üzrə vərəsəlik münasibətlərində həyata keçirə bilərlər”. Bəli, kassasiya məhkəməsinin qeyd etdiyi kimi, vərəsəlik münasibətlərinin tənzimlənməsi Yunanıstanda olan müsəlmanlara münasibətdə, qanunda da qeyd edildiyi kimi, müftilərə məxsusdur. Lakin kiçik bir nüans var qanunda qeyd olunur ki islam hüququna uyğun tərtib olunan vəsiyyətnamə və ya qanun üzrə vərəsəlik. Vəsiyyətnamə olduğu üçün qanun üzrə vərəsəlikdən söhbət gedə bilməz. Vəsiyyətnaməyə gəldikdə isə, miras qoyan şəxsin vəsiyyətnaməsi mülki qanunvericiliyə uyğun, notarial qaydada tərtib olunmuş bir vəsiyyətnamə idi. Deməli bu vəsiyyətnamə artıq müftinin səlahiyyət çərçivəsinə daxil deyil. Digər əsas kimi Kasasiya məhkəməsi Lozanna sazişini rəhbər tutur. Lozana sazişini ümumilikdə nəzərdən keçirdikdə həmin sazişin 37-44 maddələri bütövlükdə türk və yunan azlıqlarının hüquqlarının müdafiəsinə həsr olunduğunun şahidi oluruq. Sazişin 42-ci maddəsində qeyd olunur ki, Türkiyə hökuməti qeyri-müsəlman azlıqlara münasibətdə onların ailə, şəxsi statusları ilə bağlı məsələ

lərdə milli adət normalalarının tətbiqinə icazə verir [7]. Növbəti 45-ci maddədə isə, qeyd olunur ki, qeyri-müsəlmanlara Türkiyədə şamil olunan bu hüquq Yunanıstanda olan türk müsəlman azlıqlara da şamil olunmalıdır. Düşünürük ki, müqavilənin maddələrini oxuyub düzgün şərh etdiyimiz zaman həmin maddələrdə islam hüququnun maddələrinin və rəsəlik münasibətlərinə vəsiyyət edən şəxsin son iradəsini pozaraq məcburi olaraqdan islam hüququnun qaydalarını şamil etməklə bağlı heç bir fikir bildirilməmişdir. Əksinə, diqqətlə oxuduğumuz zaman azlıqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasını, onların hüquqlarının qorunmasını özündə əks etdirdiyinin şahidi oluruq.

Şərh etdiklərimiz və məhkəmənin yekun qərarına əsasən, belə nəticə çıxara bilərik ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin əhatə etdiyi mülkiyyət münasibətlərinin predmetinə və rəsəlik və vəsiyyətnamə daxil edilir. Çünki məhkəmə yalnız konvensiyanın 14-cü maddəsinin deyil, onunla birlikdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozulduğunu vurğulamışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, AİHM-in presedent hüququ məhkəmələr üçün mənbə sayılmalı, tənzim olunan ictimai münasibətlə bağlı hüquqda boşluq olduğu zaman hakimlər tərəfindən istinad olunmalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Abdullayev, F.S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri / F.S.Abdullayev. – Bakı: Zərdabi LTD MMC, – 2013. – 664 s.
2. Allahverdiyev, S.S. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq xüsusi (mülki) hüquq kursu. Dərslük. II nəşr / S.S.Allahverdiyev. – Bakı: Hüquq Yayın Evi nəşriyyatı, - 2021. - 840 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi: [Elektron resurs] // 28 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<http://e-qanun.az/framework/46946>
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası: [Elektron resurs] // 12 noyabr 1995-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<https://e-qanun.az/framework/897>
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi: [Elektron resurs] // 28 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<https://www.e-qanun.az/framework/46944>
6. <https://www.coe.int/az/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>
7. <http://ua.mfa.gov.tr/>
8. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-188985%22>
9. <http://supremecourt.gov.az/post/view/567>
10. <https://e-qanun.az/framework/509>
11. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-58456%22>
12. <http://www.echr.ru/documents/doc/2468612/2468612-005.htm>
13. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Children
14. <https://e-qanun.az/framework/11357>
15. <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>
16. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-61263%22>
17. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-101579%22>

**МЕСТО ПРЕЦЕДЕНТНОЙ ПРАКТИКИ ЕСПЧ В РЕГУЛИРОВАНИИ
НАСЛЕДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Ханумана Рустам кызы Кафарова,
диссертант кафедры «Международное частное право и европейское
право» Бакинского государственного университета.
Э-почта: xanim84.84@mail.ru

В статье со стороны автора проанализировано прецедентное право Европейского суда по правам человека в области наследственных отношений. В статье также определены статьи Европейской конвенции о правах человека и прилагаемых к ней протоколов, прямо или косвенно предусматривающие право наследования.

Ключевые слова: прецедентное право, право собственности, завещание, наследники.

**THE PLACE OF THE CASE-LAW OF THE ECHR IN THE
REGULATION OF HEREDITARY RELATIONS**

Kafarova Khanimana,
Dissertator of the “International Private Law and European Law”
Department of Baku State University.
e-mail: xanim84.84@mail.ru

By the author in the article analyzes the case law of the European Court of Human Rights in the field of inheritance relations. The article also defines the provisions of the European Convention on Human Rights and its annexed protocols, directly or indirectly providing for the right of inheritance.

Key words: case law, property law, will, heirs.

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ MAHKEMESİ'NİN EMSAL
DENEYİMİN MİRASININ DÜZENLENMESİNDE YERİ**

Gafarova Xanumana Raustam kızı,
Baku Eyalet Üniversitesi "Uluslararası Hukuk ve
Avrupa Bakanlığı"nın tezi.
E-posta: xanim84.84@mail.ru

Makale, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin miras ilişkileri alanında emsal yasalar konusunu analiz etmektedir. Protokollere ek olarak Avrupa İnsan Hakları ve Protokoller Sözleşmesi dolaylı ve ya doğrudan aşağılık şeklinde kabul edilir.

Anahtar Kelimeler: emsal hukuk, mülkiyet hakları, ahit, mirasçılar.

